

MINTAQANING OZIQ-OVQAT BOZORI KON'YUNKTURASINI BAHOLASH USULLARI

Abduraxmonov Adxamjon Sultonboyevich,
Namangan muhandislik-qurilish instituti o'qituvchisi

Iqtisodiy holatining ko'rsatkichlaridan biri - bu bozor kon'yunkturasidir. SHu bois, bozor kon'yunkturasini o'zgarishi, birinchi navbatda, iqtisodiyotning tabiati va rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. "Kon'yunktura" so'zi o'zaro bog'liqligida olingan toifalar to'plami ma'nosini anglatadi[1].

Bozor kon'yunkturasini tahlil qilishning muhim vazifasi uning shakllanishiga individual omillarning ta'sir kuchining ahamiyatini aniqlashdir. Oziq - ovqat bozori kon'yunkturasini tahlil qilish besh jihatni o'z ichiga oladi: ishlab chiqarish tahlili; talab va taklifni tahlil qilish; iste'mol tahlili; eksport va import tahlili; narxlarni tahlil qilish.[2]

Ishlab chiqarishni tahlil qilishda ilmiy-texnik taraqqiyotning ma'lum bir oziq-ovqat mahsulotining turini ishlab chiqarishga ta'siri, oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va ilmiy tadqiqot xarajatlariga alohida e'tibor beriladi. Shuningdek, oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmining dinamikasi o'rganiladi, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishga ta'sir qiluvchi omillar belgilanadi va uning rivojlanish istiqbollari o'rganiladi.

Talabni tahlil qilishda unga ta'sir etuvchi ko'plab omillar hisobga olinadi: iqtisodiy (daromadlar, narxlar), psixologik (reklama), ijtimoiy (ijtimoiy muhit, turmush darajasi, urf-odatlar), fiziologik (hayotni qo'llab-quvvatlash). Taklif ilmiy-texnik taraqqiyot, iqtisodiy rag'batlantirish, ijtimoiy ehtiyojlar va talab ta'siri ostida shakllanadi. Umuman olganda, oziq-ovqat mahsulotlarining talab va taklif dinamikasi iste'molchilar guruhlari bo'yicha tahlil qilinadi.

Iste'molni tahlil qilishda bozor hajmiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar o'rganiladi. Ayrim turdagi oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish sohasidagi vaziyat o'rganiladi. Monopollashtirish darajasi, sotish shakllari va usullari hamda ularning dinamikasi aniqlanadi. Shaxsiy tomorqa mahsulotlarni iste'mol qilish darajasi, daromadlar va narxlar darajasi va bozorning to'yinganlik darajasi o'rtasidagi miqdoriy munosabatlar turli xil ijtimoiy guruhlarning byudjet tadqiqotlari yordamida aniqlanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlarining eksporti va importini tahlil qilishda xalqaro savdoning holati, uning dinamikasi, eksport va importning asosiy tuzilishi ko'rib chiqiladi.

Narxlarni tahlil qilishda, birinchi navbatda, yirik ishlab chiqaruvchilarning oziq-ovqat mahsulotlariga ulgurji narxlarning dinamikasi, inflyatsiyaga ta'siri, oziq-ovqat mahsulotlari va ularni ishlab chiqarish uchun xom ashyo narxlarini davlat tomonidan tartibga solish va narxlar o'zgarishining boshqa sabablari o'rganiladi.

Oziq-ovqat mahsulotlariga talabning o'sishi kon'yunkturaning yaxshilanishini, bozorning ushbu mahsulotlar bilan to'yinganligini anglatadi. Rivojlangan oziq-ovqat bozorining belgilari: qondirilgan talab, ishlab chiqaruvchilar, vositachilar va etkazib beruvchilarning tashkiliy birlashmasi, iste'molchilar talabining faollashishi, "ishlab chiqarish-iste'mol" zanjiridagi munosabatlar tizimining moslashuvchanligi, davlatning tomonidan mintaqaviy va milliy darajada tartibga solinishi.[3]

SHu o'rinda ta'kidlash lozimki, mahalliy oziq-ovqat bozori alohida mintaqaning harakatlanuvchi chegaralari bo'lgan makondir. Mahalliy oziq-ovqat bozorining faoliyati mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy holati bilan bog'liq va mintaqaviy takror ishlab chiqarish tsiklining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Bizningcha, oziq-ovqat bozorida talab narxga nisbatan elastik emas. Ushbu holatni quyidagilar bilan izohlash mumkin: oziq-ovqat mahsulotlari narxi mintaqaviy, mavsumiy, an'anaviy va boshqa bir qator xususiyatlar bilan farq qiladi; daromadlarning yuqori darajasida ham talab narxga nisbatan elastik emas, chunki iste'mol oqilona me'yorlarga yaqinlashishi bilan talab to'yinadi va amalda ko'paymaydi; ortiqcha ishlab chiqarish sharoitlarida narx tushib ketsa ham talab ko'paymaydi. Bundan tashqari, oziq-ovqat bozorining rivojlanishida talab va taklifning mavsumiy o'zgarishi, tovarlarning hayotiy tsikllari, reproduktiv tuzilishdagi o'zgarishlar, investitsiya faolligining o'zgarishi, iqtisodiy siyosatning o'zgarishi natijasida ma'lum bir tsikl paydo bo'lishi mumkin. SHu bois, bozor kon'yunkturasi tegishli bozor tsiklining egri chizig'idagi nuqtani anglatadi va vaziyatni baholash ushbu nuqtani topishga to'g'ri keladi. Mazkur murakkab holatlar bozor kon'yunkturasi baholash usullarini takomillashtirish va mavjud muammolarni aniqlashni talab etadi.

Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning daromad bo'yicha ham noelastikligi kuzatiladi. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish bosqichlarida va ijtimoiy guruhlarda elastiklik koeffitsienti turlicha bo'ladi. Masalan, tirikchilik minimumiga erishilmaganda va juda past daromadlarda talab elastik bo'lishi mumkin. Aholi daromadlarining o'rtacha darajasida talab taxminan birga teng elastiklikka ega bo'ladi. Daromadlarning yuqori darajasida esa talab umuman elastik emas. Ushbu holat shundan kelib chiqadiki, aholi daromadlarining oshib borishi sharoitida ham oziqlanish uchun kerakli bo'lgan miqdor tanlanadi va oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab ko'paymaydi.

Aholining turmush tarzi, oziqlanish an'analari, yoshi, kasbi va yashash joyi kabi ijtimoiy-madaniy omillar muayyan talabni shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bu omillarning har biri ikkinchi darajali bo'lishi mumkin. Lekin, bularning barchasi birgalikda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning xarakteriga ta'sir ko'rsatadi. Talabga bunday o'ziga xos ta'sir uning taklif darajasidan past bo'lishiga olib keladi.

Talabning o'sishi yoki pasayishiga ta'sir etuvchi omillar oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishning o'ziga xosligi bilan izohlanadi. Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning o'ziga xosligi shundaki, inson tomonidan iste'mol qilishning fizologik chegaralari bilan bog'liq muayyan cheklolarga ega yoki to'yinish chegarasi mavjud. Chegaraga yaqinlanish bilan hatto daromadlar jadal ortganda ham talab o'smaydi.

Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni aholi daromadlarini oshirmasdan ham kengaytirish mumkin. Davlat bunga aholi daromadlarini tabaqalashtirish yo'li bilan ko'maklashadi. Xususan, daromadlarni soliqqa tortishning progressiv shkalasini joriy qilinadi va daromadlar qambag'al qatlamlar foydasiga qayta taqsimlanadi. Bu qatlamlarda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning daromad bo'yicha elastikligi yuqori bo'ladi.

Oziq-ovqat bozorining mintaqaviy xususiyatlarini tahlil qilish natijalariga ko'ra, ma'lumotlar oqimi mintaqaviy bozorning nisbiy izolyatsiyasi ko'rsatkichlari hisoblanadi. Mintaqaviy bozor milliy bozorining bir qismi sifatida yoki uning yaxlitligi parametrlarini tavsiflaydi. Mintaqaning o'ziga xos xususiyatlari iqtisodiy, tabiiy-iqlimiy va demografik xususiyatlarni aks ettiradi. Har bir alohida mintaqaga uchun oziq-ovqat bozorining shakllanishi va rivojlanishi tabiati va darajasi har xil bo'lishi mumkin.

Mintaqada oziq-ovqat bozori kon'yunkturasi alohida shakllanmaydi. Balki boshqa mintaqaga bozorlarining umumiy iqtisodiy kon'yunkturasi bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Shu bilan birga, ayrim bozorlarning kon'yunkturasi o'zgarishi boshqalarga avtomatik ravishda o'tib boradi. Shu bois, bozori kon'yunkturasi tahlil qilishda oziq-ovqat resurslari to'g'risidagi ma'lumotlar katta ahamiyatga ega bo'lib, ular ishlab chiqarish va ichki iste'mol ko'rsatkichlari bilan hisoblanadi. Bu esa eksport imkoniyatlarini baholashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Конюс А.А. Экономическая конъюнктура (Монография). – М.: Экономика, 2017. - С. 629-659.

2. Кузьмина Н.Л., Тоньшева Л.Л. Локальный продовольственный рынок региона: понятие и содержательные характеристики// Ж. Современная экономика: проблемы и решения. – М.: № 9 (95), 2018. - С. 105-113.

3. Никулина И.Н., Мужжавлёва Т.В. Трансформация определения термина “региональный продовольственный рынок” под влиянием современных экономических вызовов// Ж. Агротаркетинг. – М.: № 2, 2017. - С. 28-36.

4. Кушнарёва И. Экономический механизм повышения эффективности сельскохозяйственных организаций// Международный сельскохозяйственный журнал. – Воронеж: № 5, 2016. - С. 21-23.